

NOI SĂPĂTURI ÎN CETATEA TROPAEUM

(1910)

Înainte de-a expune rezultatul săpăturilor întreprinse de mine, țin să previn pe cetitor cu unele considerațiuni de ordin mai general asupra lucrărilor anterioare executate în cetatea Tropaeum, unde au avut loc aceste săpături; aceasta cu atât mai mult, cu cât ceea ce am făptuit nu e un început pe teritoriul explorat, ci o continuare a unei îndelungate activități arheologice, și cu cât, prin urmare, cea dintâi își găsește cuvenita înțelegere și îndreptățire în cea din urmă. Nu e locul aici de a face o expunere amănunțită asupra situației moștenite de mine. Mă voi a mărgini așa dar să dau indicații sumare, să relev anumite puncte cari sunt neapărat trebuitoare pentru comunicația de față.

Așa zisele săpături arheologice sunt o întreprindere pe atât de grea și migăloasă, pe cât de complicată. Pentru practicarea lor nu trebuie numai răbdare și stăruință multă, ci și experiență destulă de lucruri și oameni și pe lângă cunoștinți tehnice, nu mai puțin spirit practic și organizator.

De aceea trebuie să nu numai mijloace materiale, ci și personalul necesar conștiincios și priceput. O conducere tehnică serioasă, se înțelege de la sine, e lucru bun, e chiar indispensabil uneori. Aceasta însă nu-i de ajuns: conducătorul tehnic, chiar dacă e bine pregătit, ceea ce a fost o excepție în cazul de față, trebuie supravegheat și condus la rândul său, el fiind doar un element auxiliar, un sfetnic prețios, dar nu și fac-totum (mai ales că la noi n'a fost decât un mercenar și nu om de știință) — deci prezența celui ce face săpăturile e

necesară. Aceasta însă nu s'a întâmplat decât rareori, căci directorul Muzeului a fost reținut de alte preocupări departe de câmpul săpăturilor și a avut încredere nemărginită în cei însărcinați cu conducerea și supravegherea. Aceștia însă n'au fost cu toții vrednici de o asemenea încredere. Despre aceasta ne încredințăm studiul scriptelor rămase și al săpăturilor făcute în cetatea Tropaeum.

În cele dintâi vedem că prima campanie de explorări a avut loc în anul 1891; de atunci sunt douăzeci de ani. E drept, explorările au fost întrerupte în câteva rânduri, pentru a se începe altele în Axio-polis și în Turnu-Severin, rămase și aceste neisprăvite, pentru a se continua cele din Tropaeum. Cu toate că douăzeci de ani e o bună bucată de vreme, săpăturile dela Tropaeum, care de altfel au dat rezultate mai mult decât mulțumitoare, n'au pășit tocmai departe: ceea ce s'a făcut nu e nici a zecea parte din munca ce trebuie depusă pentru desgroparea restului.

Dar aici stă o parte neplăcută a întreprinderii.

Săpăturile arheologice, pe lângă alte condițiuni, presupun și ținerea unui jurnal în toată rugula. În el trebuie inventariate pe loc toate descoperirile, de orice natură ar fi ele. Zidării, piese arhitectonice, obiecte mărunte de tot felul, olărie, sticlărie, sculptură, numismatică etc. cer nu numai etichetarea, numerotarea, înregistrarea și chiar arătarea precisă a locului unde s'au găsit, ci și descrierea, uneori fotografierea sau desenarea lor. Și această muncă trudnică și îngrijită nu se face numai pentru importanța obiectelor în sine,

Cetatea Tropaeum.

— Poarta de răsărit și Via Principalis înainte de săpăturile din 1910 —

ci și fiindcă prin ele se poate stabili natura unor ruine și epoca din care datează ele și în genere diferite straturi ale cetății, și că prin urmare «din simple curiozități devin documente științifice».

O asemenea condiție sine-qua-non la executarea săpăturilor nu s'a îndeplinit în Tropaeum decât în parte și în mod defectuos. Așa că, dacă am voi să facem istoricul acestor săpături și al rezultatelor dobândite, ne-am izbi de unele greutăți neînvinse. Am afla chiar că uneori s'au făcut explorări — aceasta din fericire un caz mai rar — fără jurnal și chiar sub simpla conducere a unui gardian. Cel puțin în scripte nu găsim nici o amintire despre ele. Am da de o mulțime de obiecte a căror proveniență sau existență n'o cunoaștem decât cel mult din informațiile nu tocmai sigure ale unora și altora. Cât despre o amănunțită descriere a lor și uneori chiar a împrejurărilor în care s'au aflat, aceasta, chiar dacă se întâmplă, e mai mult o excepție decât o regulă. În deosebi mai vitreg au fost tratate *aflările mărunte* (Kleinfunde). Dacă de cele mai multe ori se păstrează și nu s'au pierdut, parte n'au fost trecute în jurnal, parte sunt abia pomenite în el — dar rareori ni se dă desenul lor și punctul unde s'au descoperit.

Pe lângă asta nu s'a avut destulă grijă de buna lor conservare. Unele zac împrășiute în cetate, altele sunt aduse la casa Muzeului din Adamclisi, unde le-am găsit expuse intemperiilor și puținței de a fi sustrate (nenumerate, neinventariate, cași toate uneltele Muzeului: vagonete, șine, târnăcoape, lopeți etc.); altele în sfârșit au fost trimise la Muzeul din Bacărești.

Lipsa unei interesări de aproape și schimbarea sau ne-

glijența conducătorilor au adus cu sine dezordinea în mersul săpăturilor. Chiar o privire neîncercată e isbită de această stare: lipsa de sistem și de plan unitar este învederată.

Parte din terenul explorat apare cași devastat, nu cercetat și curățat cu rost și socoteală. Mormane, ba movile întregi de moloz și pământ, în loc să fie transportate afară și chiar mai departe de cetate, au rămas pe loc ori au fost depuse peste zidurile cetății și nu permit o limpede cuprindere cu ochii a săpăturilor. Apoi s'a săpat pe sărite. În loc de a câștiga un punct bine ales și, pornind dela el, încetul cu încetul a păși spre necunoscut, lărgind cercul săpăturii, s'au atacat părți izolate, oarecum pe alese, probabil nu atât cu gândul de a cunoaște cetatea, cât de a scoate la lumină unele ruine mai importante, așa zicând senzaționale, și mai cu seamă inscripții. În vederea aceasta s'au și dărâmat și înlăturat pe alocuri ziduri așa zise «barbare», care, ridicate fiind peste niște asemenea ruine mai importante, stricau efectul dorit.

Deci, dată fiind pripa și intracâtva unilateralitatea procedurii, nu trebuie să ne pară curios că o bună parte din săpături nu e nici deplină, nici definitivă.

Spre a face lumină și a pune orânduială

în haosul astfel rezultat, am căutat dintru început să găsesc o bază de operație dela care apoi plecând, să înaintez în mod sistematic în interiorul cetății, câștigând mereu, terenul, bucată cu bucată, fără salturi, fără preferinți, convins fiind că întreg cuprinsul cetății Tropaeum e vrednic de cercetare temeinică și amănunțită. Ca o bază de asemenea natură mi s'a oferit dela sine calea de frunte a cetății, *Via Principalis*, care taie castrul în două părți egale și de care nu se depărtează cu mult principalele puncte izolate desvelite înainte vreme. Am hotărît, așa dar, ca mai întâiu s'o degajez pe aceasta și atacând terenul la stânga și la dreapta, să deschid o pârtie centrală, atât de largă în cât să unească toate părțile săpate.

Cu foarte că lucrarea a trebuit să fie, firește, mai mult operă de reparație, de curățare a terenului, de deplina lui desvelire și scrutare și, pe lângă aceasta, și de consolidare (căci parte din cele mai însemnate ruine amenințau să cadă), constatările și descoperirile făcute la cetatea Tropaeum întrec așteptările mele.

I

VIA PRINCIPALIS

Via Principalis merge în linie dreaptă pe o întindere de aproape 300 m. legând cele două porți principale, pe cea de apus și răsărit; pornind de aici, ea sue mereu mai repede despre apus (până la 12 m. înălțime), mai încet despre răsărit, astfel că la mijloc alcătuiește un podiș prelungit. Ea este flancată de câteva importante ruine.

Între acestea, la partea centrală și despre mează-noapte, se întinde ca laturea îngustă spre dânsa așa zisul Porticus Forensis, o hală vastă străbătută de două

rânduri de coloane, viața și inima cetății. Alte două ruine, Basilica Forensis și cea bizantină, se află în jumătatea despre răsărit, dealungul stradei, una în fața alteia, și formează oarecum pereche cu alte două basilici în laturile despre apus, una despre miazăzi, Basilica-Cisternă (falș numită «Basilica Dablă»), alta spre miază-noapte — mai departe de stradă — Basilica zisă de *marmură*. Dar nici una din aceste mari ruine nu vine în nemijlocită legătură cu strada: de Porticus Forensis o desparte o mică și strâmtă clădire în formă de basilică cu o singură navă, iar între ea și cele două basilici amintite — B. Forensis și cea bizantină — mijlocește un șir de încăperi alăturate cari dau în Via Principalis.

Această arteră de căpetenie a cetății fusese mai de mult spintecată și scrutată, dar în așa chip că strada proprie zisă a rămas nedescoperită și deci necunoscută. Cât de superficial fu ea cercetată, se vede după rezultatul lucrărilor ultimei campanii de astă vară.

Săpăturile făcute cu acest prilej au scos la iveală partea dintre Poarta de răsărit și Porticus Forensis, în total vreo 130 m. lungime. Nu numai strada, ci și anexele ei fură curățite de mormanele enorme de țărână și moloz ce le acoperiau.

Cetatea Tropaeum.

— Turnul de nord al porții de est; la stânga o parte din Via Principalis, înainte de săpături —

Această lucrare fu săvârșită în timp de aproape două luni, cu toată starea deplorabilă a mijloacelor de transport (ele n'au fost reparate de ani îndelungați) și cu toată lipsa de puteri îndestulătoare de lucrători.

Simt o bucurie nespusă astăzi când, în locul unei cărări îmbaruate și nesigure, care șerpuia prin Via Principalis, văd așternută, dreaptă și cu totul curățită, o cale largă, aimitor de largă pentru acele vremi, un fel de «bulevard», de o frumusețe și soliditate extraordinară.

E drept, rămâne încă de desvelit o parte bună, ceva mai mult de jumătate din a-

Piesele arhitectonice trec de 80: cele mai multe sunt coloane (sau mai bine zis fragmente de coloane) și pedestaluri sau postamente; restul sunt baze de coloane și, relativ, puține capitelluri; din fericire, o parte bună din toate acestea se află la locul lor. Studiindu-le de aproape și ținând seamă de natura celorlalte descoperiri mărunte, ajungem la încheerea, că ele sunt rămășițele unui portic cu colonade, un *porticus vialis*, care apăra trotuarul dela cele două margini ale stradei.

Lățimea stradei întregi este de 14 m.; din aceasta porticul cu trotuarul ocupă 3^m50;

restul care se cuprinde între cele două portice și care era rezervat pentru călărim, care și vite, e 7^m,00 lat, adică de două ori atâta cât fiecare portic în parte.

Ca să ne dăm mai bine seama de însușirile superioare decorative și practice ale Viei Principale, să ne gândim bunăoară la Pompeji; stradele acestuia sunt, în cea mai mare parte, niște aliți; lărgimea lor începe dela 2^m,50 și abia ajunge la 7^m,00. Deci Via Principalis din Tropaeum e de două ori mai mare decât cele mai largi

Cetatea Tropaeum.
— Poarta de est —

ceastă stradă; desgroparea acestei părți — deși aici strada se strâmtează, poate prin adaose de mai târziu — va contribui negreșit ca ea să capete o înfățișare și mai măreață și mai impunătoare. Ceeace totuși s'a scos la lumină e deajuns să ne dea o icoană vie și deslușită asupra măreției întregului, așa cum a fost conceput și executat odinioară.

Și, în adevăr, deoparte și dealta a canalului, adecă pe toată întinderea stradei, s'au descoperit o mulțime de rămășițe dela arhitectura și structura ei, care înlesnesc foarte mult încercarea unei reconstruiri.

strade din Pompeji, orașul cel mai bine cunoscut din anticitate. Pe lângă asta, ea este de-o făptură mai complexă, prin faptul că, la trotuar se adaugă porticul, care nu e numai un element de înfrumusețare, ci și de îndemânare în circulația mulțimei.

Ca orice operă ce porcede din spiritual practic și serios al Romanilor, construcția stradei noastre trebuia, negreșit, să exceleze și prin soliditate.

Cel ce aruncă o privire acum peste cuprinsul ei și judecă superficial, e ispitit a crede că strada n'a fost pavată, căci din tot pavajul ei de odinioară, astăzi nu se

mai păstrează decât o mică parte din lespezișul ce servia ca înveliș canalului și bucata mărginită din nemijlocita vecinătate a celor două părți dela capătul ei. Cercetând însă mai cu temeiu pietrele rămase, răzlețite, și mai ales cele ce uneori zac lunecate sub sol, ne convingem că pavajul se continua pe toată suprafața Viei Principale și că, prin urmare, aceasta e o *via strata*—lucru foarte firesc de altfel, când știm că Romanii așterneau cu piatră și șoselele lor. De bună seamă că, într'o anumită vreme, strada a fost despoiată de îmbrăcămintea ei de piatră, de piatră trainică și bine cioplită (uneori de peste 1 m. lungime și lățime), care a fost apoi întrebuințată, fără îndoială, la clădirea locuințelor din epoca «barbară» din ultima perioadă de existență a cetății. «Barbarii» acestei epoci erau doar bucuroși a se folosi de materialul efuș și bun ce le sta din belșug la îndemână, decât să care din greu piatra necioplită de departe.

Sub pătura de lespezi cu care era odată pietruită Via Principalis nu se vede acum decât prundiș și pământ. Indată însă cum se sapă mai adânc, se dă de un puternic blocaj de piatră întărit cu țărână. Dede-subtul acestui blocaj urmează pământul galben, bătut. Toată această temelie se întărește adâncindu-se la partea ce formează fundamental colonadelor dela cele două portice ale stradei.

La sondajele încercate de mine de alungul acesteia, am mers la o adâncime de peste 1 m. Până la această adâncime am găsit elemente cari arată că strada e o reconstruire sau o construcție ulterioară, făcută în urma unei distrugerii violente a cetății. Căci ce alta pot însemna rămăși-

țele de oase și de cărămidă, ciobarile de olărie și sticlărie adeseori fină, bucățelele de fier prefăcute în sgară, presărate toate în straturile de sub pavajul stradei?

O restaurare sau construire de mai târziu mărturisese cu elocvență și pietrele mari cu inscripții, din care unele și acum servesc la acoperirea canalului. Restaurarea externă datează desigur din epoca creștină, când, fie din lipsa de piatră, fie din fanatism religios, Tropeenii creștini au prădat mormintele păgâne și cu pietrele lor funereare au pavat porțile și străzile lor.

O asemenea epocă ulterioară o recu-

Cetatea Tropaeum

— Vedere generală despre apus a Viei Principale, după săpăturile din 1910 —

noaștem și după restul pieselor arhitectonice cari s'au găsit împrăștiate dealungul stradei.

Coloanele necanelate și monolitice, din care câteva numai s'au păstrat întregi, erau așezate pe baze simple cu un singur torus și plinte pătrate, iar capitularile, deși ioniene, sunt prevăzute cu un abacus înalt sau cu *impòsturi*, o particularitate aceasta care caracteriză perioada bizantină. Ele nu excelează prin o deosebită fineță în execuția lor; capitularile, bunăoară, arareori sunt mai mult decât eboșuri. Volutele păstrează doar forma lor gene-

rală; în ele nu vedem nici urmă din spiralele și ovarile obișnuite ale stilului ionian. Un frumos capitel ionian am descoperit lângă stradă, dar el prin proporțiile și lucrătura sa foarte îngrijită e desigur străin de colonada porticelor din Via Principalis (un al doilea exemplar se găsisse mai de mult — zice-se — la Basilica-cisternă și acum se află la casa muzeului din Adamclisi).

Că construcția despre care-i vorba, e dintr'o epocă târzie, apropiată de aceea a lui Iustinian, ne-o dovedește mai departe varietatea sau incongruența diferitelor piese arhitectonice ale ei. Așa bunăoară, diametrul coloanelor variază între 0^m,30 și 0^m,40 (7 între 0^m,30—0^m,40; unele trec de 0^m,40; de asemenea variază și bazele și capitelurile; coloanele păstrate întregi au o lungime de maximum 1^m,50). Nici intercolumniile nu arată o aplicare severă a modalității arhitectonice; ele șovăie între 2^m,80—3^m,70. Neglijența se constată și la linia nu tocmai riguros dreaptă a colonadelor. Lipsă de unitate trădează și materialul: cele mai multe piese sunt din

Din toate acestea poate reeși, până la evidență, că Via Principalis, așa cum ni se înfățișează prin diversitatea și disparitatea elementelor ei constitutive conservate până astăzi (din care unele posibil că provin dela alte construcții) nu e cătuși de puțin o creațiune unitară din epoca dintâi a cetății; ea a rezultat fără îndoială după o mare catastrofă, cum e cea întâmplată înainte de Constantin cel Mare, și după reparații consecutive în decurs de câteva veacuri până ce în perioada unei decăderi depline, ea a ajuns prada populației sărăcăcioase și inculte sau barbare ce a locuit cetatea.

Cu toate astea, strada noastră cu bogatele-i resturi aflate în cuprinsul ei și cu șirul de încăperi, poate prăvălii (de origine mai târzie, de altfel), cari flanchează Basilica Forensis și Basilica bizantină, rămâne un document foarte prețios al vremii, atât sub raportul artistic cât și istoric. Spre a înțelege aceasta câtă să nu avem în vedere numai datele ce ni le procură ea în starea-i actuală, când nu însemnează decât o lucrare mai mult de câr-

Cetatea Tropaeum.

— Via Principalis, după săpăturile din 1910 —

piatră de Enige; apoi, cam egal repartizate, din cea locală și Hasarlik, cariera de piatră calcară scoicoasă dela granița regatului vecin al Bulgariei.

peală târzie, ci să ne-o reconstruim în minte așa cum, a fost după prima-i construcțiune, când total era unitar și lucrat cu îngrijirea cerută, cu un meșteșug desi-

gar vrednic de monumental triumfal din apropiere.

Insemnătatea ei istorică rezultă din considerația, că ea este poate o ilustrație întrucâtva încă vie a acelor construcțiuni despre care ne vorbește tradiția constantiniană sub numele de *ἔμβολοι*, porțițe lungi cari străbăteau străzile în Constantinopol și înlesneau circulația îndemânatecă a populației, ferind-o de neplăcerea arșiței, a ploilor și noroaelor. Aceasta era o modă greco-orientală răspândită din epoca elenistică. Constatarea aceasta a înrâuririi grecești într'ocetate romană din Dobrogea, nu trebuie să ne mire. Deși orașele din interiorul Moesiei precum și în genere de pe malarile danărene erau în fond romane (sau romanizate), ele însă nu se puteau sustrage dela influența mai mult sau mai puțin adâncă a elenismului, cu care veniau în contact, nu numai prin apropiatele emporii grecești, centrele lui înfloritoare și puternice, ci și prin populația Moesiei sudice, populație pe jumătate elenizată ¹⁾.

De regretat e că până acum nu s'au scos la lumină rămășițele cetăților pontice ale coloniilor eline; ele ne rezervă poate arme vădite dela zidiri analoage, imitate după cele din metropola lor de pe malarile Bosforului; aceste arme ne-ar fi lămurit poate mai bine origina construcției de pe strada din Tropæum.

O asemenea înrâurire suntem în drept a deduce nu numai dela un fapt izolat, ca cel ce ni-l procură supraviețuirea unei mode greco-orientale relevate de noi, ci și după inscripțiile grecești găsite printre cele latine în ruinele cetății noastre. O singură dovadă ar fi deajuns spre a ne convinge de începutul unei grecizări a cetății, dacă nu chiar de caracterul bilinguic al ei, într'ocetate destul de timpurie, când nu dispăruse încă cultul păgân; este altarul cu inscripție grecească, pe care setosul «oraș al Tropeenilor l'a consacrat reginei Iunona, ca îndeplinire a jurației, pentru aflarea apei» (*Ἡρῆ βασίλισση ὑπὲρ τῆς εὐρέσεως τοῦ ὕδατος τῆ πόλις Τροπεισίων ἐὸ χιτῆς χάριν*) ²⁾.

G. MURNU.

¹⁾ Cf. Mommsen, *Röm. Geschichte*, vol. V, ed. 6, p. 195 sq.

²⁾ Revista p. istorie, arheologie și filologie, v. X (1909), p. 257.